

СТАЙКО ЦОЛОВ СТАЙКОВ

(историята е споделена от Стефан Саранеделчев, правнук на Стайко Стайков, и е публикувана в книгата “Хроника на част от Стайковския род”)

Стайко е едно от осемте деца на Цоло и Вуна. Роден е през 1838 г. в с. Осиковица и като най-голям син е кръстен на своя дядо – родоначалника на Стайковския род. Учи в местното светско училище. По-късно подобно на баща си наред със земеделие се занимава с търговия. В по-зрели години започва да упражнява и бояджийство на тъкани и дрехи. Водил си е подробни търговски книги (тефтери).

Историкът на селото Стефан Иванов пише: „Според данните от църковните регистри през 1880 г. в Осиковица е имало около 50 търговци – кръчмари, бакали, джамбази, маслари, книжари, ракиджии и др. Търговските тефтери на Стайко Цолов водени към 1872-73 г. разкриват много релефно съдържанието и методите на търговската дейност във взаимоотношенията търговец-клиент. Обикновено покупката е на вересия. Сметката се записва в тефтера, а се изплаща през есента, когато се продава селскостопанската и животновъдната продукция. Доверието на търговеца е голямо, а честността на селяните – пословична.“

Стайко Цолов се нарежда сред най-заможните и влиятелни хора на Осиковица още преди Освобождението. В средата на 60-те години на XIX век се жени за ДИНА (по мъж Стайкова Цолова), на която съгласно тогавашната българска традиция са казвали „Стайковица“. Тогава си построява къща в горния край на новата част на селото, която се оформя край новопостроеното шосе идващо от Русе за София, преминаващо под Гредата. Долният етаж на къщата е предназначен за търговия. Първоначално в него е имало кръчма, а по-късно помещението е използвано като магазин за продажба на бои и други стоки, както за упражняване на бояджийския занаят от Стайко, от сина му Георги, а и за упражняване от същия син на още един занаят – шивачество (кафтанджийство). Тя съществува до 1976 г.-1977 г., когато е съборена от семейството на неговата внучка Бонка Георгиева и на нейно място е построена нова, двуетажна, съществуваща в днешно време (2023 г.).

Когато през есента на 1870 г. Васил Левски за първи път идва в Осиковица той се отбива в кръчмата на Стайко Цолов и пренощува в дома му. Там се събират братята на Стайко - Нешо и Иван, братовчед му Цвятко Станъов, още няколко доверени техни осиковчани и се слага началото на революционния комитет. Още най-малко два пъти Васил Левски посещава Осиковица (през декември на 1871 г. и лятото на 1872 г.). Дори и след като е определено помощници на В. Левски да бъдат Ангел Кънчев и Димитър Общи, а на последния е възложено да отговаря за комитетите в Орханийско, Левски продължава лично да се интересува и ръководи тези комитети. При тези посещения е отсядал, както в дома на Стайко Цолов, така и в дома на брат му Нешо, на братовчед му Цвятко Станъов (съседен, от запад на Стайковия) и на Герго Найденовски. Димитър Общи също е отсядал в домовете на Стайко и Нешо Цолови, както и на Цвятко Станъов.

Големият авторитет на Стайко Цолов всред неговите съселяни се потвърждава от обстоятелството, че след Освобождението, в началото на 1878 г. е избран за първия кмет на Осиковица. Като такъв изготвя подробни списъци за населението на селото, в които описва хората във всяко семейство, както и домашните животни, и други данни. Тези списъци, които дълги години бяха съхранявани от Кирил Георгиев Бояджиев (вуйчо на пишещия тези редове), по-късно са предадени на осиковския краевед Стефан М. Иванов и въз основа на тях, той е направил много свои изводи за историята на Осиковица.

В първите години след Освобождението Стайко Цолов, заедно с брат си Иван Цолов и Цацо Цветков (също от Стайковския род) са основатели на осиковската организация на Либералната партия. По-късно явно се разочарова от политическите порядки, които започват да властват в страната, защото през 1908 г. става член на учредената от сина му Георги Стайков Бояджиев осиковска организация (дружба) на Българския земеделски народен съюз (БЗНС).

През февруари 1910 г. почива съпругата му Дина Стайкова Цолова (баба Стайковица). Искане ми се по-долу да цитирам част от писмо изпратено до мен от вуйчо ми Кирил Георгиев Бояджиев в началото на 80-те години на XX в., в което споделя някои факти за дядо си Стайко Цолов: *„... Когато умря дядо Стайко бях на 8 години. От баба ти (мама) знаех, че В. Левски е идвал у дома, преспивал е в нашата къща и в дядовата Цвяткова (над нашата –съседна) и че дядо е бил главният (без да се употребява тази дума). Нейната майка, баба ми, е казвала, че като обрели хазната (През 1872 г. обира в Арабаконашкия проход, начело с Димитър Общи – б. а. Ст С) баба Стайковица (тя казала на баба) влезнала в малката къщурка –„бояджийницата“. Там били дядо Стайко и неговия брат Вацо. Имало котли с пари. Дядо Вацо (Лудото Ваце) ѝ ударил два шамара и избутал навън... Когато обрели хазната и затворили синовете ѝ, баба Цоловица плачела и нареждала по двора „...Мамини синове, мамини синове...“, но няма потвърждение дядо Стайко да е затварян. Може да е каран в Орхание (Ботевград). Когато пораснах, 10- годишен, братовчед ми Марко, казваше, че дядо му (Нешо Цолов) го карали до София със 70 оки окови, а сега (1919 г.) е немошен старец. Попитах мама и тя потвърди дядовото Нешово каране. Попитах „Тогава дядо Стайко карали ли са го до София?“ Казами, че не. Тогава аз си казах, че дядо не е бил нещо в комитета. ... По-късно един осиковчанин – Недко Велев, който имаше здрав разум веднъж ми разказва за миналото, че дядо Нешо бил обществен човек. Него го избираха дори към края на живота му в окръга. „А дядо ти не бе обществен човек“ – допълваше той. Някъде около 1933 г., бях в голямата стая (собата), татко внесе откъм „дюкяна“ тетрадки дядови и ми ги даде. Листовете начертани, никакво подгъване, зачертаване или задраскване. Погледнах ги, за какво са? Оставих ги на масата за продажба на бои и почнахме да увиваме боя с тях. Бяха останали малко и татко каза: „И аз ги късам, но ми е мъчно!“ Взех веднага остатъка и ги сложих в мой сандък с интересни, излезли от употреба стари работи. Тук, в Етрополе, вече се научих, че в историята на Васил Донов Вълков), втори братовчед на мама, макар и неотпечатана, че дядо е бил председател на комитета. Брат му Нешо бил каран в София във връзка с обира на хазната, а другият му брат „Вацето“, че бил касиер, а също, че Д. Общи обменил парите в Осиковица у дядови Цвяткови, което значи, че преданието за котлите с пари е истина. Вземани са от дядови Цвяткови, безшумно са пренасяни през комшулука в*

къщурката, където ги заварва баба Стайковица. За да подготвям това, което има от земеделската дружба и го предам на земеделския деятел и историк Марин Владов Робовешки трябваше да бъркам пак във въпросния мой сандък, който още през 1961 г. го докарахме тук (гр. Етрополе – б.а. Ст С) заедно с другия багаж. И както обикновено отварям просто да ги видя. Тоя път обаче след затварянето на сандъка, в мен постепенно започна да се оформя нещо – в тези тетрадки са вписани комитетските работи... Казах това на зам. председателя на люб. на пам. на културата окр. мащаб. Поиска ми ги. Казах, че има по-важни работи из Осиковица и когато оправим тях ще дам и тетрадките. Потърсих след това тетрадките, за да проверя по-сериозно – те вече бяха изчезнали!!...

ГРЕШКИТЕ НА ДЯДО

Когато наближи да умре – падна от слива, беше вече затекъл и мъчно дишаше – изпратиха ме у бабини (родната къща на мама). Наскоро пътник извика баба, каза ѝ нещо и си замина. После в удобен момент ми каза, че дядо Стайко е умрял. Каза ми, че ще идем в село и добави „Ти да не плачеш!“ - „Няма“ обещах ѝ спокойно аз. Когато обаче отидох забравих обещанието си, много ми домъчня и много плаках.... Оставяйки гроба хората се разотиваха, чух мама да казва на братовчед си учителя Васил Донов „Не иска да го остави ... иди му поприказвай“. Отнасяше се за байко (по-големия брат на Кирил - Стайко – б.а. СтС), който искаше може би да остане сам поне за малко до дядовия гроб. И така: ако дядо ми беше казал, че това са тетрадки, в които има за комитетските работи и за В. Левски и да ги пазя, аз бих направил всичко според упътванията, за да ги пазя. Но може би като съм малък не е могъл да ми има доверие, но байко беше по-голям от мене със 7 години и по-умен и добряк – би го разбрал и послушал. Продължавал да ги крие, както в турско и като ги намерихме ние не знаехме стойността им.... Искам да не повторя грешката на дядо и да направя, което може. Ще имам ли време и ще мога ли? От всичко казано до тук, смятам, че: 1. Дядо е бил председател на революционния комитет, но е работил в помощ и на касиера; 2. След Освобождението и минаването на руските войски той е продължил да работи в освободената земя като кмет. 3. При първото допитване е подменен. Смятам, като по-скромен и по-малко влиятелен; 4. След това е събирал данъци в най-голямото селище на околията – Врачеш. 5. Към края на живота си той членува в новата земеделска дружба, което сочи, че е разочарован от другите партии. Писах ти по-широко, за да стане по-ясно. Така мисля и така мога. Много поздравя: вуйчо ти Кирил.“

Към написаното от вуйчо Кирил Г. Бояджиев за дядо му Стайко Цолов искам да добавя това, което са ми разказвали, лелите ми Дица и Неда, а и от майка ми Веска онова, което е чула от своята майка и моя баба Владка, а именно: Стайко Цолов е бил човек със среден ръст, с бяла малка брадичка и бяла коса, защото рано е побелял. На лице много е приличал на сина си Георги, който също рано е побелял. Говорил е спокойно и по характер е бил много добър. Баба Владка често е говорила: „Много добър е моят свекър. Никога не ми се е карал.“ Към революционното минало на Стайко Цолов може да се добави и спомена, че той е имал и след Освобождението една сабя и два пищова, от които единият - кремъклия, а другият по-малък. Двата с инкрустирани дръжки. Вероятно това са били оръжия, за които е имал разрешение легално да притежава. Праправнучката му Димитринка Кръстева Нинова, а след нея и правнучите

му Владко и Георги Кирилови Бояджиеви в разговор с автора на тази книга си спомниха, че веднъж като деца са се качили на тавана на старата къща и попаднали на голям пищов „с дълга бяла цев и изключително красива, седефена дръжка“. По-възрастните им роднини, като са видели това, са взели пищова и занесли неизвестно къде, с обяснение, че той е на прадядо Стайко.

През лятото на 1989 г. при едно преустройство на стопански постройки, строени още от времето на дядо Стайко, Цветан Николов Василев – съпруг на внучката му Бонка Георгиева, откри скрита на покрива под каменните плочи напълно запазена, действаща пушка, марка „Мартини“, образец 1870 г. на чийто приклад е издълбано името „СТАЙКО ЦОЛОВЪ“. Тя бе предадена в музея към НЧ „Напредък“, но разбирам, че по-късно е изчезнала безследно.

Друго, което внучките са чували за своя дядо е, че за разлика от братята си Нешо и Иван, той, както и В. Левски е бил против организираня от Д. Общи обир на турската хазна в Арабаконашкия проход. Разполагам с няколко писма на Стайко Цолов изпращани от него до сина му Георги по времето, когато последният е бил войник или по фронтовете на Балканските войни и Първата световна война. От тях е видно, че почеркът му е много обработен, красив, макар и трудно четлив. Характерно е, че дори към децата си използва учтивата форма за обръщение. Например в писмо с дата 23.03.1913 г. започва със „*Синко Георги*“, след това описва как се справят вкъщи със земеделската работа, как са децата, че много войници в село са се уволнили, а други си идват в отпуск. Дава кураж с думите „*Едирне (гр. Одрин –б.а.Ст С) се взе. Това никак не плаши турчина и също трябва Чаталджа да се вземе.*“ Навсякъде в писмото се обръща към сина си с „*Ви*“ и накрая завършва с „*Ваш Отец Стайко Цоловъ*“

Както става ясно от цитираното по-горе писмо изпратено от Кирил Г. Бояджиев до автора на тази книга, със Стайко Цолов Стайков се случва нещастен случай – падане от дърво. В открита пощенска карта от 01. (ст. ст) /13. (н. ст.) септември 1917 г. внукът му Стайко Г. Бояджиев пише до баща си, който е войник на фронта на Първата световна война: „*Възлюбени ми татко,... Днес научих, че дядо Стайко е паднал вчера от една слива..... Аз не съм го виждал, но каква Гена Цолова си ходила, та ми каза, че си е строшил ключицата и отначало се бил забравил и после почнал да пита как е паднал и високо ли е било.Утре мисля да отида до дома и да видя що е станало. После ще Ви пиша по обширно. Адресът ми е „За ученика Георгиев Стайков, I-ви „В“ клас, гр. Орхание“.*

Въпреки усилията на семейството му, увиване в пресни овчи кожи и други народни способности за лечение, единствено достъпни по онова време, 10 дни след инцидента Стайко Цолов почива. С открита п. карта от 10/ 23 септември 1917 г. внукът Стайко Г. Бояджиев пише до баща си Георги: „*Обични ми татко, със скръб на сърцето Ви известявам за смъртта на нашия мил дядо. След 10-дневно боледуване от падане от една слива предаде Богу дух заранта. Утре ще бъде погребението му. Вечна му памет и лека му пръст. Много ни е жалко, защото не се случихте тук на последния час на дядо ми. И аз бях в Орхание в последния му час. За опечаленото семейство: Ваш син Ст. Георгиев“*

Стайко Цолов и жена му Дина имат шест деца: Цоло, Пена, Георги, Вуна, Йото и Нешо.